

A talyigás szenátor pipája

– Csengelei betyártörténet –

A történeti hűség kedvéért mindenekelőtt legyünk tisztában azzal, hogy voltaképpen a társadalomnak miféle kimagasló egyénisége lehetett az, akit a nép egészséges észjárása a "talyigás szenátor" elnevezéssel különböztetett meg a többi földi halandótól.

Biz ez gunyoros titulus volt, amellyel a hatvanas évek (az 1860-as évek! – A szerk.) legelején egy ma is élő városi hivatalnokot csúfoltak meg. Ez a jeles férfiú a mondott időben még mint külterületi tanyai kézbesítő fogyasztotta a város kenyerét: szerény javadalmazásához mértén talyigán hordotta szét az intő és egyéb cédulákat a kapitányságokban. A nyikorgó talyiga meg az abba fogott gebe volt az összes vagyona. De azért büszke volt a címére, amit ökigyelme valami jól megérdemelt kitüntetésnek tartott.

A mai nemzedék fiatalabbjai is jól tudják, hagyományként szállt rájuk, hogy Szeged város történetének az ötvenes évek végét s a hatvanas évek elejét feltüntető lapjai szomorúak, sötétek, feketék. Rablóvilág volt akkor a szép Alföldön, s különösen Szeged óriási kiterjedésű határa a futóbetjárok állandó fészke, búvóhelye volt. A hatóság ébersége nem volt képes az alapján megrendült közbiztonságot helyreállítani.

Rózsa Sándor garázdálkodása is erre az időre esik.

De a vezér rettegett hírének kívül a kegyetlenebb futóbetjárok neveit is országszerte ismerték már. És ezeket a szomorú neveket a legvakmerőbb gaztettek egész serege övezte körül.

A híres Hudoba, a legvérengzőbb betjárok egyike, az akkor még vízzel körülvevett szokonyi réten élte gyöngynapjait. A rét közepén sűrű nádassal betakart magaslaton állott a Becsei uram tanyája. A hozzáférhetetlen tanya volt a főhadiszállás, ahová ladikon minden harmadnap benézett Krémikker Nagy Tóni, Hudoba hűséges cimborája, meg a szegény Zöldág Gyurka, aki fiatal, deli legény létére Hudoba rábeszélése folytán hagyta el szép selymes nyáját, a félegyházi hármashatár ölén kínálózó szabad pásztoréletet.

Harangozó Ábel a majsai határból került a szegedi földre. Jómódú szülők gyermeke volt, de őt is, mint más, futóbetyárrá tett a cimboraság, de leginkább a katonasorozástól való félelem. Gyönyörű termetű, nyúlánk legény volt, kitűnő lovas s amellet szelíd természetű. Irtózott a vértől, hanem gulyát elhajtani vagy ménest szétugrasztani, párját ritkította. Mint Hudobának, úgy az ő fejére is nagyobb díj volt kitűzve.

A ragyás képű Osztovics Pista a dorozsmai határban bolyongott. Korán kivált a bandából, a maga kezére dolgozott. Mint később kitűnt, a péteri csárda volt a búvóhelye, ahol meleg étel, vetett ágy, ölelő kar várta. A csárdásné szenvedélyesen szerette ezt a romlott lelkű embert, kitűnő búvóhelyet készített a számára. A csárda udvarán ugyanis egy nagy kúp kukoricaszár volt összerakva; a leleményes asszony kunyhó alakú üreget vájt annak belsejébe s a bejáróul szolgáló nyílást egy nagyobb kévével takarta el.

Fazekas Dávid a csongrádi határban garázdálkodott; a hetyke Csányi Bandi pedig a gyevieket rémítgette, Gacsi Jóska a kisteleki bandának volt a feje, Juhász Peti meg Tömörkény körül fosztogatott. Veszélka Imre, a "legsőbb paraszt", Rózsa Sándor leghűbb cimborája, a felső tanyákon, a dorozsmai járasszélen tette rettegetté a nevét. Ráday alatt életfogytiglanra ítélték el, királyi kegyelemből azonban föltételesen visszanyerte szabadságát. Most teljesen megőszülve, de azért életerős öregember s künn a Veszélka-tanyán csöndesen szántogat és becsületes munkával keresi kenyerét. Olyan jóságos az arca, szelíd a nézése. Ki ismerhetné föl benne a hatvanas évek híres zsványát, akinek könny és átok hullt a nyomába...

Csányi Bandinak nyoma veszett, legalábbis kevés életjelt adott magáról. Annál jobban emlegették Kecskés Istenes Gergelyt, aki Kátai Balog András cimborájával a csólyosi határcsözt családostól legyilkolta.

Ilyen állapotok mellett csoda-e, ha a Szegedről kiinduló vagy ide iparkodó vásárosok a legnagyobb aggodalommal indultak útnak. A fölforogott társadalmi rend nyomasztó hatását megérezte a környék ipara, kereskedelme. Magában a városban napirenden voltak a rablótámadások. Egy éj nem múlt el egész sereg házásás és lakásfeltörés nélkül. Ahhoz pedig valóságos elszántság kellett, hogy valaki a külterületen a tanyák között bolyongjon, hivatalosan vagy saját érdekében.

A gyáva szenátor

A mi talyigás szenátorunkat megáldotta a jó ég több jeles tulajdonsággal, deli alakkal, ékes hanggal: csak a bátorságból csöpögtetett szörnyen keveset a szívébe. Az év bármely szakában napfölkelte előtt sohasem indult ki az éjjeli szállásról s újabb nyugvóhelyet keresett, mielőtt rásteledett volna. Pedig a talyiga saroglyában folyton egy fölfegyverzett pusztázó kucorgott, de drága életének meg lovának a megvédésére ezt a földözetet kevésnek találta.

Egy ködös novemberi délután a nevezetes talyiga a megszokott kettős teherrel nyikorgott a csöngölei úton előre. A fegyveres pusztázó – Dávidnak hívták – válogatott ékes szavakkal biztatta a kifáradt gebét, minthogy a szenátor úr dühös gyeplőrángatása az ügetés elérésére vékony eszköznek bizonyult.

- Siessünk, uram! – szólt komoran a pusztázó. – Kordás malma még messze van. Öreg este lesz, mire odaérünk.

Hasztalan volt minden földi erőlködés, nógatás, gyeplőrángatás, a szegény párát ki nem lehetett hozni a flegmájából. Csöndesen baktatott előre.

Így történt aztán, hogy mire a talyiga a csöngölei erdőhöz ért, sötétség borult a földre. Hideg szél tört keresztül a pusztán, belekapaszkodott az erdő ritka üstökébe, zúgva megrázta kegyetlenül. A kezdetben permeteg, de később sűrűvé vált ólmos eső sikamlóssá tette az utat. A talyiga kétségbeejtő lassúsággal haladt előre. A szenátor urat szinte kirázta a hideg a félelemtől.

Mintegy óráig tarthatott a rémes utazás. A két bátor férfiú szólni sem mert egymáshoz. Bizonyára attól remegtek, hogy a beszélgetés ólálkodó rablót, zsványt hoz a nyakukra.

Egyszerre csak a malomhoz értek. Hosszú, nádfödeles épület, amelynek két szobája abban az időben kocsmahelyiségül szolgált. A malomnak még tavasszal megszökött a molnáraja.

A korcsmárosné, egy éltes, alacsony asszony, szívesen látta a két váratlan vendéget. A szenátor valami tanácsi végzést hozott a számára, csak hogy erről ráér holnap is beszélni.

Vacsora, meleg szoba, puha ágy az ő kívánsága. Fáradt, el van csigáz-

va az úttól, az átélt félelemtől.

A korcsmárosné félreintette Dávidot, a derék pusztázót.

- A lovat ne az istállóba, hanem a színbe kösse be. A szerszámot meg vigye föl a padlásra.

- Ugyan miért? – kérdezte szorongva a tanyai rend eme kiváló őre.

- Éjfélkor vendégek jönnek. Affajta szegénylegények: Gacsi Jóska negyedmagával. Az istálló kell a lovaiknak. Gondolom, kegyelmed sem óhajtja a velük való találkozást. A padlás tele van rakva szénával.

Dávid elérte a célzást. Egyszerre elfelejtett mindent: hideget, éhséget, talyigás szenátort. Összenyalábolta a szerszámot s fűgén fölmászott a padlásra. Elbújt a széna közé.

A korcsmárosné, hihetőleg ismerte a másik vendég bátor természetét, egy árva szóval sem említette előtte az éj lovagjainak bekövetkező látogatását. Főzött neki krumplistarhonyát avas szalonnával, ami jólesett a szenátor úr elkényeztetett gyomrának. Vetett neki ágyat a kályha mellett s midőn a pusztázó felől megnyugtatta, lefeküdt a szegény, jó helyre jutott.

A pihenő szenátor

A korcsmárosné csöndes jó éjszakát kívánt vendégének s kitípett a konyhába. A szenátor úr pedig titkos gyönyörűséggel nyújtózkodott végig a puha fekvőhelyén s igazi meglepéssel konstataálta, hogy nagyon jól érzi magát. Szent igaz azonban az is, hogy mióta kézbesítő, a maihoz hasonló veszedelem nem fenyegette még soha.

Csakhamar elszenderült.

A félénk embernek mindig éber az álma. A szenátor úr egyszerre csak fölriadt: valaki megbökte a vállát. Fölpislantott. A korcsmárosné égő mécsessel a kezében látta az ágya előtt.

- Keljen föl a ténsúr szaporán – szólt csöndesen – egy kis baj van.

A "baj" szó megtette a hatását. A talyiga boldog tulajdonosa úgy ugrott ki az ágyból, mintha vízzel öntötték volna nyakon.

- Talán rablók, zsványok törnek ránk – hebegte magánkívül.

- Csak látogatók jöttek. Gacsi Jóska, Harangozó Ábel meg négy cim-bora.

- Mit akarnak velem, szegény tanyai kézbesítővel? – nyögte amaz re-

remegve.

- Rosszat aligha. Meg akarják ismerni. A talyiga elárulta, hogy rajtuk kívül más vendége is van a kocsmának. Hiába, a szegénylegénynek óvatosnak kell lenni. Hát csak öltözzék föl az úr.

Már ennek aztán fele sem volt tréfa.

- Hova visznek?... Kifosztanak, megölnék.

- Szó sincs róla – kedélyeskedett a korcsmárosné -, nem olyan közönséges kapcabetyárok ezek. Vacsorát készítettem a számukra. A kisházban ott ülnek már az asztalnál. Tíz itce bort tettem elébük. Csak az urat várják.

Kedélyes ismerkedés

A szenátor úr az öltözködéshez látott. A széken hevert a ruhája, hanem azért semmit sem talált, amire hirtelenében szüksége lett volna. Fölhúzta a csizmáit és csak akkor vette észre, hogy a nadrágot fordítva vette magára. Magyaros lajbiját meg éppen a kabát fölé akarta erőszakolni. Minden ízében reszketett.

A korcsmárosné szánakozó mosolygással nézte ezt a gyerkőc viselkedést. Jó tanácsot osztott neki.

- Majd az urat közéjük ültetem az asztalhoz. De ne kérdezzen semmit tőlük. Azt tegye, amit parancsolnak. Akkor jót állok érte, nem lesz semmi bántódása.

Hát te érted ki áll jót, te vén égetni való? – gondolta a szenátor úr elkeseredve. Csak gondolta, de nem merte mondani.

- Most már mehetünk – sürgette a korcsmárosné –, nehogy értünk jöjjenek. Tartson utánam. Ne féljen semmitől.

A mécs halvány világa mellett keresztülhaladtak a konyhán. Egy alacsony ajtóhoz jutottak. Az asszony nagyot rántott a fakilincs madzagján s a másik pillanatban föltárult előttük a szoba belseje.

Amint a faggyúgyertya fényénél kivehető volt, hat szűrös alak ült az asztal mellett. Az ajtónyílás zajára egy visszatekintett közülük s vontatott hangon megszólalt.

- Kerüljön beljebb az úr. Éppen megfér köztünk! Teca néni, hozza be a paprikást. Korog a gyomrunk.

A szenátor úr egyre-másra kívánta a "szerencsés jó estét mind közön-

ségesen", de biz arra egy hang választ sem kapott. A barátságtalan fogadtatás végképp elcsüggeszté. Szentül meg volt győződve, hogy ezek a vad emberek csupa kedvtelésből szijat hasítanak kövér hátából.

Az, aki előtt beszélt, maga a híres Gacsi Jóska, egy vad kinézésű vállas betyár, a fal mellett a padon helyet mutatott a vendégnek, aki előtt összefolyt a világ s hideg verejték lepte el a homlokát.

Olyan nyomasztó volt a csönd a szobában. Azok a kérges szívű emberek némán maguk elé bámultak s még fáradságot sem vett magának valamelyikük, hogy a gyertya meggyült hamvát leütötte volna. Sötét, durva arcukat szinte ijesztővé tette a félhomály. Vad tűz lobogott a szemekben.

A jó vacsora

A korcsmárosné nem sokáig váratott magára. Pár perc alatt a bográcsos hús ott párolgott az asztal közepén. A jeles kompánia mohón hozzálátott az evéshez, de a szenátor úr se várt többet egyszeri kínálásnál. Folyton fülébe zúgott az asszony tanácsa. És csaknem kifordult a szájából a paprikás falat.

Elfogyott az eledel, kiürültek az itcés palackok, a korcsmárosné szó nélkül megtöltötte valamennyit. Jól ismerte a vendégei szokását, gusztusát.

Eddig Gacsi Jóska beszélt, de most megszólalt Harangozó Ábel is sokkal szelídebb hangon.

- Tán rá is gyűjthatnánk. Van-e az úrnak pipája, dohányja?

- De még milyen! – pattant föl a szenátor önfeledten, a dohányos ember lelkesültségével. Majd mindjárt behozom.

- Maradjon a helyén! – szólt rá a betyár parancsolólag. – Az a gazdasszony dolga lesz.

A korcsmárosné kisietett s csakhamar egy szépen szívott, hatalmas tajtpipával meg egy öblös dohányzacskóval tért vissza.

A szennyes szűr belsejéből előkerültek a mocskos cseréppipák, mialatt a dohányzacskó kézről kézre járt.

Harangozó Ábel szintén megtömte a pipáját, de nem gyújtott rá, hanem ehelyett kiürítette az itcés palack piros tartalmát.

Gacsi Jóska egyre feszengett a helyén, mialatt sóvár pillantással nézegette a szép sárgára szívott tajt-szerszámot, amelynek szakavatott meg-

tömését a nekibátorodott szenátor éppen befejezte. Élvezettel rágyújtott. De alig szippantott egy-kettőt: az értékes szerszám szopókája kirepült a foga közül nagy hirtelenséggel.

A végzetes tajtékpipa

- De szép pipája van az úrnak! – kiáltott föl Gacsi Jóska gúnyosan. – Jó lesz ez nekem: emlékül vagy ajándékba. Jobban is illik az én számba... nézze csak!

És hátradőlve olyan hatalmas füstfelhőt fújt a gyertya felé, mint valami elhízott török basa.

A bortól fölhevült cimborák nagyot röhögtek, hanem a deli Harangozó Ábel mint a vadállat ugrott föl a helyéből.

- Teszed le azt a szerszámot mindjárt! – förmedt Gacsira dühösen. Kapcabetyár volt minden nemzetséged, az vagy magad is!

A vén betyár ijesztő pofája most torzult el igazán. Kidülledt szemei a Harangozó Ábel dacos arcához tapadtak. Aztán engedelmesen letette a pipát a tulajdonosa elé – egy hang vagy megjegyzés nélkül.

Hanem rá nyomban széles kedve támadt. Mintha mi sem történt volna, füttyörészett, nyelvével, ujjáival csettentett. Barátságosan közel simult a szenátorhoz, akit a hideg borzongás fogott el ettől a vonzalomtól.

- Igyunk tovább, ténsúr! – kiáltott harsányan. – Ha mindjárt kapcabetyár vagyok is, megkívánom a barátságot. Tud-e dalolni? Ért-e a nótázáshoz? Hát hogyne értene, a képéről látom.

A szenátor úrbán másféle emberi gyöngeség éledezett. Nagyon hízelgett neki a betyár előleges bizalma. A bor gőze a fejébe szállt már, nem is unta a cimboraságot.

A szenátor betyárnótája

Megköszöri a torkát s egy régi betyárnótára gyújtott:

*Megátkozott engem az édesanyám,
Hogy ne legyen se országom, se hazám.
Csipkebokor legyen az én szállásom,
Ott se legyen soha nyugovásom.*

Az érces, erős hang, a meglehetősen előadás vegyes hatást tett a társadalom üldözött vadjaira.

Gacsi Jóska tüzesen verdeste az asztalt, a cimborák szájtátva hallgatták a nótát, amelynek minden szava rájuk illett, mintha rájuk csinálták volna. Harangozó Ábel könyökére támasztotta a fejét s elmerengeni látszott a dal értelmén.

- Még egyet, másikat – ujjongott Gacsi Jóska. – Megaranyoztatom a torkát. Csak minél búsabbat, siralmasabbat.

Harangozó Ábel fölkapá a fejét.

- Cimborák, elég volt a jóból. Indulunk, messze még a csöngölei pusztá.

A szenátor úrnak a torkán akadt az újból megkezdett nóta és erős sóhajtás alakjában röppent ki belőle. A kompánia föltápászkodott. De Gacsi Jóskának elsötétült a tekintete.

- Isten áldja meg az urat – köszönt lassan a szenátor úr felé. Majd hirtelen a füléhez hajolt és súgva mondá:

- Ilyen drága tajtékpipája nem volt, de nem is lesz az úrnak soha.

Aztán bevágódtak az ajtók, csakhamar erős lódobogás hallatszott. A banda nekivágott a sötét éjszakának.

*

A mi jeles talyigás szenátorunkat az átélt kaland után annyira elnyomta a buzgóság, hogy Dávid, a padlás szénájából előkerült pusztázó, még délfelé is alig tudott bele lelket verni. Amint aztán kibújt a vackából, a korcsmárosné után kiáltozott.

Nagy sokára került elő az asszony valahonnét az udvarról. Alakja meg volt görnyedve s kötényével törülgette a szemét.

- Szegény Ábel! – zokogta panaszosan. – Az én jótevőm, oltalmazóm!

- Mi történt vele? – kérdezték mindketten egyszerre.

Ma reggel halva találták a csöngölei itatókútban. Saját cimborái földelték el. Egy hét óta ő volt a banda feje, de a Gacsi Jóska azóta irigységből mindig ellene tört.

A bátor szenátor úr agyán hirtelen átcikáztak annak az elvetemült rablónak akkor még alig érthető szavai:

- Ilyen drága tajtékpipája nem volt, de nem is lesz többé az úrnak.

Gacsi Jóska kegyetlen bosszú állt a kapcabetyár szóért. Idegen előtt

így megcsúfolva, megszégyenítve. Nemsokára őt is elérte a sorsa.

A reményteljes Bogár-gyerek bandájába került. Cimborái egy vitás osztzkodás alkalmával botokkal agyonverték.

(Részlet Palotás Fausztin-Békefi Antal: Sötét idők című, Szegeden 1887-ben megjelent kötetéből)